

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเริ่มนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางพัฒนาประเทศ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 โดยมุ่งเน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา โดยมีความชัดเจนยิ่งขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ซึ่งได้อัญเชิญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ และมีความต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ซึ่งเป็นฉบับปัจจุบัน อันมุ่งสู่การสร้าง “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” ภายใต้แนวปฏิบัติของ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ทั้งนี้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้แบ่งการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงกับบริบทการพัฒนาประเทศเป็น 5 ประการที่สำคัญได้แก่ (1) การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมแห่งศีลธรรมและฐานความรู้ (2) การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นและพัฒนาเครือข่ายเชื่อมโยงสู่ระดับจังหวัดและภายนอก (3) การพัฒนาเศรษฐกิจไทยบนฐานการผลิตที่แข็งแกร่งของประเทศ (4) การสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพและคุณภาพสิ่งแวดล้อม และ (5) การเสริมสร้างระบบวัฒนธรรม ธรรมภิบาล และประชาธิปไตยในสังคมไทย

หลังจากประเทศไทยประสบวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 รัฐบาลได้ให้ความสนใจกับการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจระดับฐานรากมากขึ้น การประกอบการในชนบทและชุมชนได้รับความใส่ใจอย่างจริงจัง ซึ่งธุรกิจชุมชนเป็นแนวทางหนึ่งในการยกระดับรายได้ ชีวิตความเป็นอยู่ และคุณภาพชีวิตของชุมชนในชนบทซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ของประเทศและเป็นฐานรากการพัฒนา หากชุมชนมีงานทำและมีรายได้สูงขึ้นจะช่วยลดปัญหาต่างๆ ในสังคมได้และส่งผลด้านบวกต่อภาวะเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ (อารี วิบูลย์พงศ์ และคณะ, 2549; ลำแพน จอมเมือง, 2546)

ปัญหาคือ ทำอย่างไร ธุรกิจชุมชน ไม่ว่าจะอยู่ในรูป กลุ่มเกษตรกร วิสาหกิจ หรือสหกรณ์ก็ตาม จะสามารถดำเนินกิจการอยู่ได้อย่างยั่งยืน พึ่งตนเองได้ และสามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองได้โดยไม่ล้มครอนด้วยความผันผวนไปตามภาวะเศรษฐกิจของโลก

จากการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง (อภิชัย พันธเสนและคณะ, 2549) คณะผู้ศึกษาเสนอข้อสังเกตทางทฤษฎีของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในส่วนที่ชี้ให้เห็นว่าการใช้แนวปฏิบัติตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง ช่วยให้มีภูมิคุ้มกันจากภายนอก ดังนี้ “ความรู้ ประสบการณ์ และภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตของผู้คนในภาคเกษตร ตลอดจนการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพิงระบบนิเวศธรรมชาติ ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมในฐานะปัจจัยในการผลิตมีความสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากวิถีชีวิตและวิถีการผลิตดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนหรือทำลายล้างระบบต่างๆ ที่หล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ มีการร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการใช้หลักการกระจายความเสี่ยงในกิจกรรมการผลิต และมีการพัฒนาสำนักกลุ่มชุมชน เพื่อร่วมแรงในการผลิต การจัดการผลผลิต ตลอดจนการพัฒนาสวัสดิการของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ถึงแม้ว่าในบางช่วงบางขณะชุมชนอาจพลาดพลั้งหรือล้มลุกคลุกคลานเนื่องจากการรู้ไม่เท่าทันการรุกกล้าของระบบคิด อุดมการณ์ทุนนิยมและลัทธิบริโภคนิยมสุดขั้ว ในที่สุดก็ยังสามารถปรับเปลี่ยนและดัดแปลงรูปแบบการผลิตโดยมีสำนักการสร้างความมั่นคงให้ฐานรากของชีวิตให้มีความเข้มแข็งก่อน และที่สุดสามารถยืนอยู่ท่ามกลางกิจกรรมการผลิตสองระบบ โดยมีระบบเศรษฐกิจพอเพียงเป็นภูมิคุ้มกันความเสี่ยงจากการผลิตเพื่อการค้า”

อีกทั้งจากการศึกษาเรื่องการประยุกต์ใช้พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม ของอภิชัย พันธเสน (2549) พบว่าอุตสาหกรรมที่สามารถประยุกต์พระราชดำริใช้ได้ที่ดี ก็คืออุตสาหกรรมขนาดกลางที่มีสัดส่วนการส่งออกไม่มากนักหรือจำหน่ายในประเทศเป็นส่วนใหญ่

ดังนั้นหากกลุ่ม/สหกรณ์มีการดำเนินการบริหารจัดการ โดยรู้ศักยภาพความสามารถของตนเอง และตระหนักรู้ว่ากลุ่มมีแนวการบริหารจัดการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมากน้อยเพียงไรย่อมจะนำไปสู่การปรับตัวเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง ปิดจุดอ่อนของตนเอง ในขณะเดียวกันหน่วยงานต่างๆ สามารถใช้ข้อมูลให้เป็นประโยชน์เพื่อให้ความช่วยเหลือกลุ่ม/สหกรณ์ อย่างถูกทิศทางและตรงประเด็นอย่างแท้จริงภายใต้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อชี้ให้เห็นความสามารถของกลุ่ม/สหกรณ์ในการบริหารจัดการระบบการผลิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีวัตถุประสงค์จำเพาะ ดังนี้

1.2.1 ได้ทราบความสามารถความสามารถของกลุ่มในด้านการบริหารจัดการ

1.2.2 ได้ทราบถึงการดำเนินการของกลุ่ม/สหกรณ์ว่าเป็นไปตามเงื่อนไขความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง

1.2.3 ได้ทราบแนวโน้มความยั่งยืนของกลุ่ม/สหกรณ์

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.3.1 ทราบสถานภาพปัจจุบันด้านบริหารจัดการของกลุ่ม/สหกรณ์

1.3.2 กลุ่ม/สหกรณ์ รู้ศักยภาพความสามารถของตนเอง อันจะนำไปสู่แนวทางส่งเสริมปรับปรุง ให้ความช่วยเหลือ อย่างถูกต้องทิศทางและตรงประเด็นอย่างแท้จริงภายใต้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1.4 ขอบเขตการศึกษา

1.4.1 ขอบเขตการศึกษา

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษานี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและพัฒนาระบบการผลิต เกษตรและวิสาหกิจชุมชนตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ซึ่งครอบคลุมการศึกษากลุ่ม/สหกรณ์ใน 6 กิจกรรมการผลิต ได้แก่ (1) ข้าว (2) โคนม (3) ลำไย และ (4) ส้ม และกิจกรรมการผลิตวิสาหกิจชุมชน 2 ประเภทผลิตภัณฑ์ คือ (1) หัตถกรรมพื้นบ้าน และ (2) อาหารแปรรูปพื้นบ้าน ครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัดในภาคเหนือตอนบน คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง พะเยา และน่าน โดยมีกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 19 ระบบการผลิต (กรณีศึกษา) ทั้งนี้เนื่องจากการเลี้ยงไม่มากนัก แต่เป็นตัวอย่างของกิจกรรมซึ่งได้รับผลกระทบจากการค้าเสรี

1.4.2 การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาครั้งนี้ พิจารณาเลือกกลุ่ม/สหกรณ์ในแต่ละระบบ แบบเจาะจง รายชื่อกลุ่ม/สหกรณ์ที่เลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระบบการผลิตทั้ง 19 ราย เป็นดังนี้

1) กิจกรรมการผลิตส้ม จำนวน 3 ราย ได้แก่

1.1 สหกรณ์เกษตรอินทรีย์ศรีเมืองฝาง จำกัด อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

1.2 กลุ่มผักผลไม้ปลอดสารพิษบ้านสันมะม่วง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

1.3 กลุ่มส้มสีทอง อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน

2) กิจกรรมการผลิตลำไย จำนวน 3 ราย ได้แก่

- 2.1 กลุ่มปุยหมักอินทรีย์ชีวภาพ ตำบลท่ากว้าง อำเภอสарภี จังหวัดเชียงใหม่
- 2.2 กลุ่มปุยหมักอินทรีย์ฟอสเฟตบ้านแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสарภี จังหวัดเชียงใหม่
- 2.3 สหกรณ์ผู้ผลิตและตลาดกลางการเกษตรคอยเต่า จำกัด อำเภอคอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่

3) กิจกรรมการผลิตข้าว จำนวน 3 ราย ได้แก่

- 3.1 กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านใหม่ราษฎร์บำรุง อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา
- 3.2 กลุ่มเกษตรกรกรรมยั่งยืนห้วยทราย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
- 3.3 สหกรณ์ผู้ปลูกมันฝรั่งเชียงใหม่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

4) กิจกรรมการผลิตโคนม จำนวน 3 ราย ได้แก่

- 4.1 สหกรณ์โคนมการเกษตรไชยปราการ จำกัด ตำบลศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่
- 4.2 สหกรณ์โคนมบ้านโส่งสัมพันธ์ 1 อำเภอบ้านโส่ง จังหวัดลำพูน
- 4.3 สหกรณ์โคนมแม่วาง อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

5) กิจกรรมการผลิตวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้าน จำนวน 3 ราย ได้แก่

- 5.1 กลุ่มแม่บ้านเขาวชนพัฒนาหัตถกรรมบ้านดงป่าซาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
- 5.2 กลุ่มผ้าปักชาวเขาบ้านปางค่า อำเภอปง จังหวัดพะเยา
- 5.3 กลุ่มผ้าทอไทลื้อ อำเภอปัว จังหวัดน่าน

6) กิจกรรมการผลิตวิสาหกิจชุมชนกลุ่มอาหารแปรรูปพื้นบ้าน จำนวน 4 ราย

ได้แก่

- 6.1 กลุ่มแปรรูปมะไฟจินบ้านกอก อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
- 6.2 กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านต้นผึ้ง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
- 6.3 วิสาหกิจชุมชนข้าวแต๋นน้ำแดงโมอำพัน อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
- 6.4 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเกาะคา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

1.5 วิธีการเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลในด้านต่าง ๆ ตามกรอบการศึกษาซึ่งแสดงในบทที่ 3 นั้น ได้จากการสอบถามคณะกรรมการระดับกลุ่ม คำตอบเป็นข้อคิดเห็นของกลุ่ม/สหกรณ์ ที่มีต่อคำถามที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานในแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น จึงเปรียบเสมือนกลุ่มประเมินตนเองพร้อมบอกเหตุผลของการประเมิน ณ ระดับนั้น และการจัดเวทีประชุมกลุ่มเฉพาะ (focus group) การเก็บข้อมูลสำหรับแต่ละกลุ่ม/สหกรณ์ จำเป็นต้องใช้เวลาเพื่อสร้างความคุ้นเคยและเชื่อมโยงเก็บข้อมูลหลายครั้ง (multiple visit) ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องแม่นยำที่สุด ทั้งนี้เพราะข้อมูลเป็นหัวใจสำคัญของงานศึกษารุ่นนี้

1.6 ข้อจำกัดของการศึกษา

การประเมินตนเองมีลักษณะเป็นการวัดทัศนคติ ซึ่งมีความเป็นอัตวิสัย (subjective) เป็นหลัก

1.7 นิยามศัพท์

ระบบการผลิตเกษตร หมายถึง ระบบการผลิตส้ม ระบบการผลิตข้าว ระบบการผลิตลำไย และระบบการผลิตโคนม ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษาในแต่ละกิจกรรมผลิต

ระบบการผลิตวิสาหกิจชุมชน หมายถึงระบบการผลิตอาหารแปรรูปพื้นบ้าน และระบบการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านซึ่งประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษาในแต่ละกิจกรรมผลิต

ระบบการผลิตพืช หมายถึง ระบบการผลิตส้ม ระบบการผลิตข้าว ระบบการผลิตลำไย ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษาในแต่ละกิจกรรมผลิต

ทุน 4 ประการ หมายถึง ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนทางกายภาพ และทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ผลิตภัณฑ์ในที่นี้ หมายถึงความรวมถึงผลผลิตจากการผลิตของกิจกรรมการผลิตนั้นๆ